

Каракевич Р. О.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики німецької мови

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ-ФІТОНІМІВ У ПОРІВНЯЛЬНОМУ АСПЕКТІ

Анотація. У статті розглядається національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць на позначення фразеологізмів-фітонімів в українській та німецькій мовах, описуються провідні семантико-мотиваційні моделі деривації зазначеної фразеологічної групи. Здійснюється культурно-семантична реконструкція цих одиниць у порівняльному аспекті у віддаленоспоріднених мовних картинах світу. Концепт *рослини* співвідноситься переважно з антропоморфною сферою, зокрема зі сферою людської діяльності, а це, без сумніву, викликає у людини позитивні емоції, приємні асоціації, пов'язані з *рослинним світом*, на основі яких виділяються релевантні характеристики рослин. З іншого боку, негативні асоціації, що корелюють із концептом *рослинний світ*, виникають на тлі зовнішніх ознак самих рослин. Доведено, що концепт *рослинний світ* у німецькій та українській картинах світу є явищем багатогранним і репрезентований численними фразеологічними одиницями. Важливу роль у кореляції образу *рослина* відіграє символ. Окрім власних ознак дерева чи рослини як такої, концепт *рослина* експлікований метафорами, зокрема рослини порівнюються з людиною. Аналіз виявлених компаративних фразеологічних одиниць дозволяє виокремити такі смисли понятійного ядра цього концепту: 1) *рослинний світ* розглядають як вегетативну субстанцію, що має гілки, листя, плоди; 2) *рослинний світ* – це фрейм, компонентами якого є слоти дерева, кущі, плоди; 3) *рослинний світ* представлений низкою семантичних ознак, що характеризуються якістю; 4) із *рослинним світом* пов'язана низка позитивних і пейоративних маркованих асоціацій; 5) *рослинний світ* співвідноситься з культурними символами. Психологічною особливістю людини є те, що вона постійно шукає та відбирає в об'єктивному світі предмети та явища, завдяки яким вона могла б передати свій стан, почуття, переживання, які виникли в процесі пізнання природи. Ці психологічні категорії знайшли відображення в мові, у створенні людської «другої природи», і фразеологічні одиниці як німецької мови, так і української, створюються за антропометричним принципом. *Рослинний світ*, як покаже наша розвідка, є одним зі значних концептів у мовній картині світу німецького та українського народів, що відбиває загальні закономірності буття і знакові національні особливості обох культур. Вегетативний код відіграє важливу роль не тільки в мові, а й культурі обох вищезазначених народів. Фразеологічні одиниці можуть характеризувати ситуацію в цілому, людину в тому чи іншому аспекті її діяльності, описуючи поведінкові, ментальні, етичні, емоційні, оцінні, соціальні, побутові та інші сфери людського існування. Це дає основу для побудови семантичної класифікації фразеологізмів. Слід зазначити, що семантична дифузність фразеологічних одиниць (далі – ФО) часто є перешкодою для їх чіткого розмежування, тому їх поділ на семантичні групи або бло-

ки є умовним: у багатьох випадках сувора диференціація за тематичними сферами відсутня, на перший план виходить семантична неоднозначність того чи іншого фразеологізму. Проведено аналіз семантичної класифікації ФО, що вміщують слова-назви рослин, а саме: представлено поділ ФО на дві групи відповідно до лексико-семантичних принципів представлення матеріалу, як-от дієслівні (організувальним словом є дієслово) та іменні (організувальним словом є іменник або прикметник). Зазначено, що флористичні фразеологізми відіграють важливу роль у формуванні загальної семантики фразеологічних одиниць.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, лінгвокультурологічне поле, лінгвокультурема-реалія, культурний код, культурно-національна специфіка.

Постановка проблеми. Людина пізнає світ, порівнюючи об'єкти навколишнього світу. Наукова парадигма ХХІ століття розширила межі свого дослідження. Зусилля науковців спрямовані на пізнання світу через порівняння кількох мов. Порівняння є об'єктивним процесом людського мислення. Порівняння є універсальним мовним явищем, оскільки воно притаманне навколишньому світу й усвідомлюється людиною незалежно від її належності до певного мовного соціуму. Порівняння як лінгвальний феномен утворює компаративну модель, зокрема компаративні фразеологічні одиниці, які функціонально спрямовані на пізнання людиною предметів або явищ об'єктивного світу [1, с. 4; 2, с. 26].

Компаративні фразеологічні одиниці (далі – КФО) утворюють складну семіотичну систему мови, оскільки компаративна фразеологія будь-якої мови є квантитативно об'ємною та кваліфікативно розгалуженою [3, с. 16]. Слушним є висновок М.Ф. Алефіренка про цілісний характер компаративної фразеології, який виявляється в тому, що КФО ми трактуємо як єдиний комплекс структурно впорядкованих компонентів. Відомо, що ці одиниці системно пов'язані з іншими елементами знакової системи мови, а тому досліджуються не ізольовано від них [3, с. 16].

Актуальність дослідження зумовлена комплексним вивченням семантики, мотиваційних моделей та культурно-семіотичної маркованості номінацій фразеологізмів-фітонімів у німецькій та українській мовах. Специфіка відображення концепту *рослинний світ* у різних культурах різна, що зумовлено кліматичними умовами. Виділяючи той чи інший фрагмент світу для опису, людина концептуалізує його, наповнює особистісними смислами реалії буття. Людина моделює власну реальність, і досить часто її ментальний світ такий же значущий і глибокий, як і реальний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальне осмислення категорій культури знаходить свій відбиток

у природній мові, зокрема йдеться про КФО. Народний менталітет і духовна культура втілюються в одиницях мови, насамперед через їх образний зміст [4, с. 61]. Одним із яскравих образних засобів, здатних дати ключ до розгадки національної свідомості, є символ. Під символом у вузькому розумінні в цій роботі (слідом за А.Ф. Лосевим) розуміємо поетичний образ серед низки тропів, який виражений словом або словосполученням, у якому втілений той ідеальний зміст, який початково йому не був притаманним [5, с. 34].

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розкритті національно-культурного смислу ФО в окресленій сфері, у їх культурологічному аспекті, функціональності лінгвокультуремній асиметрії.

На основі дослідження лексикографічних джерел, що репрезентують *рослинний світ*, стає очевидним, що специфіка народного менталітету знаходить свій відбиток у неповторності та оригінальності асоціацій, вербально матеріалізованих у фразеологічних одиницях. Концепти, що репрезентують поняття *рослинний світ*, досить часто асоціюються з явищами, що мають як позитивне, так і негативне забарвлення.

Метою статті є дослідження фразеологізмів, які передають фітонімну семантику і які беруть участь у порівняльному аспекті в німецькій та українській мовних картинах світу.

Об'єктом дослідження є ФО з фітонімом у німецькій та українській мовних картинах світу.

У парадигмі позитивних асоціацій однією з головних особливостей *рослинного світу* є його багатофункціональна роль: притулку, якщо говоримо про ліс; символу кохання, якщо йдеться про гілку; сили та могутності, якщо говорити про дуб; міцності – про граб; плодючості – про лісові горіхи.

Негативні асоціації найчастіше деталізуються через призму людського сприйняття та дій, що корелюють із фізичною та розумовою сферами. Наприклад, такі КФО свідчать про те, що подані вирази з лексемою *дуб* пов'язані з негативними асоціаціями. Порівняймо: «*як дурень із дуба*» – «дурень». Аналогічна мотивованість (за зовнішньою характеристикою дерев) спостерігається і в інших прикладах: «*дуб дубом*» – «зовсім не обізнаний у чомусь, не здатний до чогось»; «*плести сухого дуба*» – «говорити дурниці, нісенітницю».

Як відомо, ліси – найпоширеніший тип рослинності в європейських країнах. До того, як розорали землі і почали розвивати землеробство, територія Німеччини була покрита лісами. До кінця XIV століття в лісах Німеччини домінували широколисті породи: бук, граб, зимовий дуб [6, с. 30].

ФО з лексемою *Дерево / Baum*, напр.: нім. „*Der Kerl ist wie ein Baum*”, /*baumstark*/ – укр. «Хлопець є сильний як дерево»; або, наприклад: „*Zwischen Baum und Borke stecken*” – букв. «Застрягнути між деревом і корою», *lit.* – «бути у важкій ситуації, ні туди ні сюди». Тут асоціація пов'язана зі словом *сокіра*, яке під час зрубання дерева часто заземлює так, що вона не може рухатися ні вперед, ні назад. Із деревом асоціюється інша ФО: порівняймо: нім. „*Nicht alle auf dem Christbaum haben*”, букв. – «мати не всіх на різдвяній ялинці», *lit.* – «бути дурним, не сповна розуму» [7, с. 185; 8, Bd. 3, с. 175]. Світло є символом розуму. Так говорять про світло вченого, світу (вчених) або про великих світильників науки. Відсутність вогників на різдвяній ялинці прирівнюється до розумової слабкості. Більшість таких виразів виникає в результаті зміни основного виразу: нім. „*nicht alle (Sinne) beisammen haben*”, букв. – «не всі помисли

мати разом»; *lit.* – «бути не сповна розуму» [7, с. 185]. Із деревом асоціюють іншу ФО, таку як „*Einen alten Baum soll man nicht verpflanzen*”, *lit.* – «Старе дерево не можна пересадити», букв. – «стару людину не можна забрати зі старого місця» [9, с. 87]. Древа несуть позитивний заряд, вони уособлюють силу, надійність.

Ліс відігравав важливу роль у житті селян, оскільки він був джерелом харчування для сільського населення, давав паливо і був природним пасовищем для свиней. Старовинне німецьке прислів'я говорить: „*Wo der Wald stirbt, stirbt das Volk*”, букв. – «Де помирає ліс, там помирає народ» [9, 2096]. Про те, щоб виростити ліс, що є справою не одного року, говорить інше прислів'я: „*Die den Wald säen, ernten ihn nicht*”, *lit.* – «Хто сіє ліс, той не пожинає його плоди» [9, с. 2097].

Zweig. Зелена гілка вважалась у німців із давніх-давен символом удачі, процвітання, росту. Очевидно, саме тому наречена в день весілля одягає зелений вінок, а весілля називається „*die grüne Hochzeit*”, букв. – «зелене весілля» [9, с. 910].

Розповідаючи про своє кохання, дівчата обривають зелені листочки гілки і при цьому примовляють: „*von Herzen, mit Schmerzen, über alle Massen*”. У російській мові дівчата, ворожачи, використовують подібну примовку: «любит, не любит, к сердцу прижмет, к черту пошлет». Добре відома ФО: „*auf einen (keinen) grünen Zweig kommen*”, букв. – «не прийти на зелену гілку», *lit.* – «не досягти успіху, матеріального добробуту» [9, с. 910].

Порівняймо англійське *Branch. Branches* (гілки дерева) – це його частини, що ростуть від стовбура. Слово *branch* використовують як метафору для позначення певного предмета, який є складовою частиною чогось великого. *Branch* (гілка, філіал) організації – це один із її офісів або частина цієї організації, що зазвичай працює під керівництвом центрального офісу або його відділу.

He was back in his old job in a South London branch office [10, с. 156; 11, с. 167].

В українській мові трапляються ФО з лексемою *верба*, які зазвичай мають пейоративну семантику. Порівняймо: «де золоті верби ростуть» – виходить щось пусте, неадекватне; «на вербі груші ростуть» – нісенітниця, дурниці. Синоніми: «сім мішків гречаної вовни» [12; 13]. У німецькій мові є така компаративна фразеологічна одиниця: „*schlank wie eine Tanne*», букв.: – «струнка, наче ялиця», *lit.* – «струнка, як тополя» [12, с. 49].

Листя осики (*das Espenlaub*) порівнюють із лякливою людиною „*wie Espenlaub zittern*”, букв. – «дрижати, наче осикове листя»; „*wie Espe zittern*”, букв. – «дрижати, наче осика», *lit.* – «*тремтіти від страху*» [13, с. 84]; «тремтіти, як на осіці лист» – «*тремтіти з переляку*» [14, с. 107]; біл. – „*дрыжыць, як асінавы ліст*” – «*тремтіти від холоду або страху*»; рос. – «*дрожать как осинный лист*» – «*дуже сильно тремтіти*» [15, с. 49; 15, с. 8; 16, с. 182].

Із життям рослинного світу пов'язане походження ФО „*blau wie ein Veilchen sein*” (букв. «бути синім як фіалка») – «бути дуже п'яним». Спостерігається, на перший погляд, немотивованість зв'язку «значення – образ». У значенні іменника «фіалка» не існує навіть периферійної семи, яка б стосувалася алкоголю чи пияцтва, але квіти цієї рослини належать до синього спектра кольорів (від блакитного до фіолетового). А однією з диференційних сем прикметника *blau* є сема «бути п'яним», яка походить із виразів „*blau vor den Augen*”, букв. – «синє перед очима»,

blau sehen, букв. – «бачити синє» [17, Band 1, с. 130; 18, Bd. I, с. 145], які передавали поганий фізичний стан людини – запаморочення та потемніння в очах. Наприклад, німецькою кажуть: „*blau wie ein Veilchen sein*” або „*blau wie ein Tausend Veilchen sein*”, букв. – «бути синім як тисяча фіалок» також: „*blau wie ganzes Veilchenbeet sein*”, букв. – «бути синім як ціла фіалкова клумба». Прослідковується явище вклинення шляхом уведення конститuenta *tausend* /тисяча/ та заміни *ein Veilchen* /фіалка/ словосполученням „*ganzes Veilchenbeet*” /ціла фіалкова клумба/ для підсилення експресивної потенції звороту.

Висновки. Отже, семантична класифікація ФО з назвами рослин відображає картину світу німецького та українського народів у своїй багатогранності та повноті. Експресивна метафора в кожній мові по-різному відбиває погляд етносу на представників царства рослин. Під час опису того, що може рости і розвиватися (груп людей, політичні рухи, ідеї), часто використовують метафоричне значення слів, що позначають рослинний світ. У зв'язку з тим, що рослини є складовою частиною природи, метафори та ФО передбачають, що ріст і розвиток мають природний характер. Їх уживають під час опису поведінки людей. ФО, що позначають частини рослин, використовують для позначення різноманітних явищ, традицій суспільства. Зазначені лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори зумовлюють як спільність, так і національну специфічність системи асоціативних конотацій, викликаних фрагментами мовної картини світу / «рослини».

Перспективи подальших досліджень. Флористичні фразеологізми відіграють важливу роль у формуванні загальної семантики фразеологічних одиниць. Сутністю семантики компаративних ФО є мисленнєве порівняння предметів та їх властивостей за гомогенними ознаками з метою розширення гносеологічного сприйняття або досягнення образності у сфері стилістичної номінації. Отже, зазначені вище моменти окреслюють КФО як окрему мовну систему, тому наше подальше дослідження щодо семантики та національно-культурної конотації фразеологізмів із фітонімним компонентом буде присвячено символіці, функціональності та національно-культурній конотації фразеологізмів у неблизькоспоріднених мовних картинах світу. Воно має базуватися на ключових онтологічних засадах фразеології взагалі, а в цій галузі знання й дотепер панує невизначеність щодо її основних понять та системотворчих елементів.

Література:

1. Мізін К. І. Компаративна фразеологія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2007. 168 с.
2. Веккер Л.М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. Москва: Смысл, 1998. 685 с.
3. Алефиренко Н.Ф. Структурно-семантический анализ компаративных фразеологизмов современного украинского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02. Киев, 1978. 24 с.
4. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика. Минск : ТетраСистемс, 2004, 256 с.
5. Лосев А.Ф. Знак. Символ. Миф. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1982. 480 с.
6. Мальцева Д.Г. Страноведение через фразеологизмы. Москва : Аквариум, 1991. 173 с.
7. Українські приказки, прислів'я, і таке інше : зб. Маркович та ін./ Уклав М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
8. Röhrich L. Lexicon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg/ Basel/ Wien: Herder, 2001. Bd. 3. 1106 S.

9. Малы расейска-беларускі слоунік прыказак, прымавак і фразем / укладальнік: Зьміцер Сянько. Менск : Навука і тэхніка, 1991. URL : <http://www.slounik.org/sanko/>.
10. Дейнан Э. Метафоры: справочник по английскому языку / пер. с англ. С.Г. Томашина. Москва : Астрель, 2003. 251 с.
11. Longman Dictionary of English Idioms. Edinburgh Gate Harlow: Longman Group UK Limited, 1996. 387 p.
12. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
13. Krüger-Lorenzen K. Deutsche Redensarten: und was dahinter steckt. München: Wilhelm Heyne Verlag, 2001. 225 S.
14. Юрченко О.С., Івченко А.О. Словник стійких народних порівнянь. Харків : Основа, 1993. 225 с.
15. Фразеологический словарь русского языка / сост. А.Н. Тихонов, А.Г. Громов, Л.А. Ломова. Москва : Высшая школа, 2006. 334 с.
16. Фразеологический словарь русского языка / под ред. А.И. Молоткова Москва : Советская энциклопедия, 1978. 543 с.
17. Der Duden. Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. Von Kollektiv unter Leitung von G. Drosdowski. Das große Wörterbuch der deutschen sprache in 6 Bänden. Mannheim/ Wien/ Zürich, 1977. 2728 s. Der Band 1. 480 s.
18. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Stuttgart: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1995. Bd. I. 1620 s.

Karakevych R. Verbalization of phraseologisms-phytonyms in the comparative aspect

Summary. The article deals with the national cultural specificity of phraseological units designating phraseologisms-phytonyms in the Ukrainian and German languages. The main semantic motivation models of derivation are described, phrase theme groups are mentioned. Much attention is paid to the cultural-semantic reconstruction of these units in the comparative aspect in the distantly related language pictures of the world.

The article considers the national and cultural specificity of phraseological units for the denotation of phraseologisms-phytonyms in the Ukrainian and German languages, describes the leading semantically-motivational models of the derivation of the definite phraseo-thematic group. The culturally-semantic reconstruction of these units is carried out in the comparative aspect in distantly related language pictures of the world. The concept of a plant is associated mainly with the anthropomorphic sphere, in particular, with the sphere of human activity, and this, undoubtedly, causes in people positive emotions, pleasant associations connected with the floral world, on the basis of which the relevant characteristics of plants are distinguished. On the other hand, negative associations that are correlated with the concept of the floral world arise on the background of the external features of the plants themselves. It is proved that the concept flora in the German and Ukrainian picture of the world is a multifaceted phenomenon and it is represented by numerous phraseological units. The symbol plays an important role in the correlation of the image of a plant. In addition to its own characteristics of a tree or plant, the concept of a plant is explicated by metaphors, in particular, plants are compared with humans. The analysis of the identified comparative phraseological units enables us to single out the following meanings of the conceptual core of this concept: 1) the floral world is considered as a vegetative substance with branches, leaves, fruits, etc.; 2) the floral world is a frame, the components of which are slots of trees, shrubs, fruits; 3) the floral world is represented by a number of semantic features distinguished by quality; 4) the floral world is connected with a number of positive and pejorative marked associations; 5) the floral world is correlated with cultural symbols. The psychological feature of a man is that he constantly looks for

and selects in the objective world objects and phenomena through which he could convey his state, feelings, experiences that arose in the process of learning about nature. These psychological categories are reflected in the language, in the creation of human quot; second nature quot; and phraseological units of both German and Ukrainian are formed on the anthropometric principle. The floral world, as our research will show, is one of the most significant concepts in the picture of the world of the German and Ukrainian nations, which reflects the general laws of existence and the significant national peculiarities of both cultures. The vegetative code plays an important role not only in the language but also in the culture of both nations. Phraseological units can characterize the situation in general, can characterize a person in one or another aspect of his activities, describing behavioral, mental, ethical, emotional, evaluative, social, domestic and other spheres of human existence. It gives grounds for constructing a semantic classification of phraseologisms. It should be noted

that the semantic diffusion of phraseological units (PU) is often an obstacle to their clear demarcation, and their division into semantic groups or blocks is somewhat conditional: in many cases there is no strict differentiation by subject areas, and semantic ambiguity of this or that phraseological unit comes to the first place. We have carried out the analysis of the semantic classification of phraseological units containing words-names of plants, namely: the division of phraseological units into two groups is presented in accordance with the lexico-semantic principle of the presentation of the material – verbal (organizing word is a verb) and noun (organizing word is a noun or adjective). It is pointed out that floristic phraseologisms play an important role in the formation of the general semantics of phraseological units.

Key words: linguocultural concept, linguoculturological field, linguocultureme- realia, cultural code, cultural-national specificity.